

Verses Ótestamentum

LÁSZLÓFFY CSABA: A BIBLIA ÜZENETE

Gloria Kiadó
Kolozsvár, 2003
112 oldal

„A magyar irodalomnak van egy igen erős áramlata, amelytől a legkevésbé sem idegen a metafizikai és spirituális ihlet, a transzcendens érdeklődés, sőt a misztika”; „A súlyos történelmi tapasztalatok által végsőkig gyötört erdélyi magyar költő a második világháborút követő korszakban is nem egy alkalommal az istenhitben, az evangéliumi eszmények körében talál vigaszra és megigazulásra” – szögezi le *A kereszténység és az erdélyi magyar költészet* című átfogó tanulmányában Pomogáts Béla. Jelezve azt a hagyományt, amely az Ady, Babits jelentette irányokhoz és magaslathoz kapcsolódó klasszikus erdélyi lírakorszak (Áprily, Reményik, Dsida) után sem apadhatott el végleg, hanem éppenséggel megújult a hatvanas–hetvenes évektől kezdődően. Gazdagon dokumentálja ezt a folyamatot a nagy sikere folytán a kilencvenes években több kiadást megért – Lisztóczy László szerkesztette – *Isten kezében (Romániai magyar költők istenes versei)* című antológia, de az egyes jelentős költői életművekben kibontakozó olyan tendenciák érvényesülése is, amelyek a vallásélmények, a biblikus

témák, a transzcendenciaképzetek hangsúlytöbbletét hozzák – Jánosházy György, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Magyar Lajos, Ferenczes István, Visky András, Gál Éva Emese, Egyed Emese és mások újabb költészetében. A kritikai szakirodalom (Szakolczay Lajostól, Ablonczy Lászlótól Pécsi Györgyiig és Ködöböcz Gáborig, Penckófer Jánostól, Papp Endrétől Nagy Gáborig és Ekler Andreáig) is egyre erőteljesebben reflektál ezekre a jelenségekre – nem beszélve a modern magyar spirituális líra, szakrális poézis egészének kontextusában vizsgálódó összefoglaló tanulmánykötetektől (Szigeti Lajos Sándor: *Evangélium és esztétikum*; Cs. Varga István: *Szent művészet*; Pomogáts Béla: *Megújulásra váró hagyomány*; Rónay László: *Isten nem halt meg*), illetve a teológiai szempontú versértelmezések bővüléséről (például Szabó Ferenc, Tomka Ferenc, Korzenszky Richárd, Reisinger János, Mártonffy Marcell munkáiról). Széles Klára szintén nyomatékosítja a fohász, „az égre kiáltás, könyörgés, zsolozsma új és új változatainak” szerepét az erdélyiek körében, Kányádi *Halottak napja Bécsben* című poémájáról („vers-rekviemjéről”, „fátumos hosszúverséről”) frissen megjelent kismonográfiájában Murvai Olga pedig részletesen kitér ezekre a vonulatokra és fejleményekre; megállapítván, hogy mivel „a XX. század történelme szinte ótestamentumi helyzetet teremtett Erdély magyar lakossága számára: kiűzetés, üldöztetés (egyéni és kollektív üldöztetés együtt) és meg nem érkezés”

– ezért az „erdélyi költő a metafizikus sorsigazolást nemcsak a maga számára keresi és akarja megtalálni, hanem a nemzettörődékké vált – más szóval nemzetiséggé lett – közössége számára is”. Valóban, végzettudatos, elrendeltetés-sejtő, megváltásremélő sorsköltemények sokaságából száll fel a sóhajos vallomás, a lét–nemlét pereméről, a szenvedés kataklizmáiról tudósító fohászkodás, a vigasz- és oltalomkereső lélekhang. Az egzisztenciális tragikumérzet mélységeit a feloldozás-kíváncsi magasságaival köti össze ez a drámai transzcendenciaigény, a sorsviselés és a hittapasztalás határtalan élményvilágát át-esztétizáló intonáció – az imádság, a zsoltáros áldáskérés, a biblikus lamentáció, a litánia, a népi sirató, a passió, a himnikus hálaének, az óda, a bűn- és hitvalló konfesszió ezernyi műfaji alakzatában (s különösen a két világháború között szemlélet- és beszédmód-alapító hatással és érvénnyel).

A szorosabban bibliai motívumok művészi (mert a metaforikus sorsbeszéd eredendően artisztikus sokrétűségéhez hozzátartozó) újjáértelmezéseinek, parafrázisainak ismételt térnyerése a hatvanas–hetvenes évek folyamán, az újból „nagykorúsodó” („korváltó”) erdélyi irodalomban, az esztétikai minőséget rehabilitáló értékkiteljesedés természetes hozadékának bizonyult – csak jelzesszerű példa erre a *Profán passió* (Székely János), *A XC. zsoltár* (Kányádi Sándor), a *Kár volt sírni Jeruzsálemben* (Köntös-Szabó Zoltán), a *Káin és Ábel* (Sütő András), az „apokrif” novellák (Bálint Tibor) vagy az *Akit a kereszten felejtettek* (Lászlóffy Csaba) ezekből az időkből. A Forrás-nemzedék meghatározó egyéniségei (Szilágyi Domokostól Hervay Gizelláig) épp ennek a világgép-tágító áramlatnak a fő sodrában tartották elevenen a keresztény mitológiai jelentésformák versképző erejét, s köztük az évtizedek során hatalmas tematikai kiterjedésű lírai, prózai és drámai életművet alkotó Lászlóffy Csaba is, akinek enciklopédikus szemléletmódját a mitikus és világtörténelmi korok, kultúrkörök legszelebb övezeteit átfogó rekonstruktív felidézésszé jellemzi a legsajátosabban. „Poeta doctus” (Határ Győző szerint) ő, aki (Bella István szavaival): „egy középkori képíró szerzetesre emlékeztet, egy olyan polihisztorra, aki valamilyen elképesztő szorgalommal vagy élő, eleven, mindent rögzítő memóriával éli, őrzi meg a világot, és írja le önnön külön világát, önmagát”. Az emberiség, a magyarság kollektív kulturális emlékezetének újrairó szenvedélye – „hang- és stílusbeli sokszínűség” (Vilcsék Béla) – munkál a valós és fiktív történelmi helyzetek, jelenségek, személyiségek rengetegének életes megjelenítésében – e monumentális és szuggesztív „transzhistorikus” inkarnációsorozatban (Bréda Ferenc) –, amely hol ironikusan, hol empátiával celebrálja „a felidézés szertartását” (Szilágyi Júlia), atmoszferikusan sugározva a hitet „a műveltség, a művelődés, az irodalmi hagyomány megtartó erejében” és folyamatosságában (Bogdán László). Egyfajta látványos, tarka historikus önismereti panoráma bomlik elő, a kiábrázolt arcok, szituációk, történések tablószerű sokadalmából sűrűsödő kultúrtörténelmi univerzum – amely a régi idők múlásának és mégis örök jelenvalóságának a misztériumával telítődik. Erkölcsi, lélektani, hangulati, gondolati sorsanalízisek és sorspárhuzamok jelentésvilágával bővülve, az időtlen időiség paradoxonaival mélyülve, a plasztikus megformálódásban a dúsan érzékletes képszerűség, a stiláris veretesség expresszivitásától feszülve. „Elnapolt különkiadás”; „levelek az időből”; „maradék birtokom”; „a legenda hamuja”; „a megtörtént jövő”; „fej vagy írás”; „vészkijárat”; „tudnak-e a jász lovasok nevetni” – jelzik mindezt már címükben is a legemlékezetesebb verseskönyvek, s a „szavaink szépapáit” szólító, a „jelenéseket” stilizáló ciklus, vagy a „kétségeink hármassoltárára”, „a Bethlen Gábor földmozgás kiterjedésére” komponált poémák.

Ebbe az érzelmi, intellektuális – és intertextuális – szövegegyüttesbe igazán szervesen illeszkedik tehát a költő legutóbbi lírakötete, a bibliai, ószövetségi történeteket és példázatokat feldolgozó *Verses Ótestamentum*. Ennek nagy része a Pentateuchusban, azon belül a Mózes első két könyvében olvasható eseményeket elevenít újjá – Noé és az özönvíz történetétől az emberi gőgből épített Babel tornyának félbemaradásán („Az ember is, nemcsak a Torony torzó?”), Sodoma (a „korcs lét, tobzódó bűnök városa”) pusztulásán, Lót hátratekintő feleségének sóbálvánnyá meredésén keresztül Ábrahám próbatételéig, Jákob lajtorjájáig, az álomfejtő József kútba hajításáig, majd Izráel fiainak Egyiptomban való letelepedéséig, és így tovább. Az epikus elbeszélésmenet régies lejtését, archaikus ízü egyenletességét a nagyjából ötös, hatodfeles jambikus sorok, a páros és keresztírmek változatossága, a lazán ritmikus lüktetés tagoló-hangsúlyos vagy időmértékes ütemekkel (kevert, szimultán verseléssel) való olykori meglendítése biztosítja. Ez a metrikai képletében főként Babits *Jónás könyvére* emlékeztető előadásmód egyszerre kelt ódon hangulatokat és fest élénken villódzó színeket. Mert a leírás mesterkéletlen tárgyyszerűségét, frissen életes gördülékenységét a testi-lelki közelképi ábrázolások, az expresszív jelenet- és karakterrajzok vagy az Úrral folytatott szikrázó dialógusok csak fokozzák, s így sűrűsödnek ókori és modern intonációt vegyítő drámai hangzásúvá a legmegrendítőbb pillanatok. Amikor Szodomában „Káromlás-okádék buzog föl s felgyúl / az árnyék mögöttük, amint hanyatt- / homlok menekülnének – de hova!” Vagy amikor az egyetlen fiát égő áldozatul megölni kész Ábrahám tekintete olyanná lesz, „mint a láng s a kés”, s a szorongó Izsák rádöbben, hogy a „Gondviselésnek / ilyen nagy ára van? A félelem!”, de végül a felmentő isteni szóra megkönnyebbülő apa „féktelen örömmel” kiálthat egy (a fia helyett feláldozandó) kosra, utánaveti magát, s „földdel keveredve repül szakálla”.

A felvillantott szenzuális, pszichológiai mozzanatok még intenzívebben tömörülnek a Mózes prófétai-szabadítói cselekedeteit, vívódásait, elszánásait kivetítő fejezetekben (*A szabadság üzenete, A törvénytáblák*). A részletező történetmondást (a nádkosár, az égő csipkebokor, az egyiptomi csapások, a kivonulás, a kettévált tenger, a pusztai vándorlás, a fürjek és az égi manna – a Károlitól átvett megnevezés szerinti „apró gömbölyegek” –, a sziklából való vízfakasztás, az aranyborjú s a többi összes motívumával) egyre drámaibban rétegezik itt a népvézéri elhivatottság lélektani vetületei, a küldetéseljesítés evilági és természetfölötti készítetése, a szenvedéstudat célképzetes lélekerői, lelkiismereti motivációi. Megrázó az emberi és emberfeletti indulatok öntéppő kavargása – különösen a zúgolódó nép kárhuzató szemrehányásai (amikor „a pusztaság szárító csendje / kiszívta maradék reményüket”), engedetlenségei, s a mennyei segítségben, szövetségben biztos törvényhozói eltökéltség kétféle akaratdimenziója közötti őrlődés; nemkülönben az „egy Isten” parancsát hűséggel teljesítő kiválasztott lény bálványdöntő irtózata („Zihál az agg / tüdő, és döng a csapások alatt / a bálvány”). S nem kevésbé a feltoluló végső kétely, hogy mi lesz mindezek után, „hogya ki a gonosz / s a jót egyaránt bennünk elültette, / nem segít megtalálni az igaz utat?” – mert „ami még hátravan, a többi bűn, / azon múlik, hogy sorsunk nem hagyod / veszni – gondolja keserűn”, az Úrra tekintve, a jövőt félő Mózes.

Filozofikumában, nyelvezetében további árnyalatokkal telítődik a *Jób* megpróbáltatásait, szenvedését boncolgató nagy elbeszélő költemény. Már maga a bibliai pretextus – a Jób könyve – különleges sűrítménye és foglalata hit, erkölcs, bűn legmélyebb, legbonyolalmasabb metafizikai, teológiai, vallásbölcseleti kérdéseinek és összefüggéseinek. A végső

talány a teremtő és törvényalkotó abszolútum felfoghatatlansága, az isteni akarat, az istenítélet minden emberi bölcsességet fölülhaladó kiismerhetetlensége („bal kéz felől cselekszik, de meg nem foghatom; jobb kéz felől rejtőzködik és nem láthatom”), tökéletes függetlensége minden relatív emberi érdemtől, igazságtól, kutató-viszonyító értelemről, logikus okságtól és oknyomozó igazságtevéstől (például a felháborodástól, hogy „nem az istentelent illeti-é romlás, és nem a gonosztevőt-é veszedelem?”) – de nem zsarnoki érzéketlensége a morálisan rendíthetetlen humanitással szemben; s a legfőbb probléma a hit (az istenfélelem, az istenszeretet) érdeküggő feltételeessége vagy feltétlensége: Isten kérdőre vonása helyett a belátás, hogy vele (de csakis vele) szemben (kierkegaard-i értelemben) sohasem lehet igazunk. S ez pedig a metanoia – a szeretetviszonyulás, a hit személyességének maximumáig. Nem véletlen e szakrális-numinózus ősparabola számtalan modern értelmezése az egyetemes filozófia- és irodalomtörténetben – Blake-től Shaw-ig, Kanttól Jungig. (*A bibliás tenger* [2004] című tematikus – huszadik századi magyar költők ószövetségi ihletésű verseit tartalmazó – antológiában, a Jóbhoz fűződő darabok között csak az erdélyiek közül is szerepel Szombati-Szabó István és Szilágyi Domokos egy-egy műve; de említhetjük Bálint Tibor *Jób hetedik védekezése* című novelláját is.) Northrop Frye szerint „a Jób könyvét a bibliai elbeszélés egyfajta összegzéseként is felfoghatjuk, ahogyan a Jelenések könyve a Biblia képvilágát összegzi”; Jób „mintha végigjárná a bibliai elbeszélés teljes körét, a teremtéstől és a bűnbeeséstől kezdve, az egyiptomi csapásokon, az atyák törvényt és bölcsességet közvetítő mondásain, a bölcsesség láncát megszakító prófétai meglátáson át a jelenlét végső látomásáig és annak tudásáig, hogy a halál fogságában is az életéi vagyunk”.

Mindezek a vonatkozások és jelentéssugallatok itt is gazdagon áthatják Jób sirámain, a barátok okoskodó magyarázatait, a kétségköpölygető bizonyosságfürkészés vágyait, a végső töredelem vallomásait – hogy „nem felfogni, fogadni a csodát / – gondolta Jób –, ez a legnehezebb”. Közben hullámzó gondolatfutamok, átképzéletes dikciófolyamok sokasága firtatja nyomorúság és kiszolgáltatottság, hit és moralitás viszonyait, hogy miképpen lehetne tökéletesnek dicsérni, „hol nincs határ / jó és gonosz közt”, viszont „leckézteni csak / annak szabad, ki végtelenben ül, / ki ad, ha nem kérsz, s mikor kérsz, nem ad”; s hogy „hány ember mondja ezt: Jób én vagyok”. A szimbolikus sorsazonosítás (a lezáró *Etűdben* – mint *Jónás imájában*) még inkább kitágul, a törékeny test és elme lélekbe és érzékekbe maró felismerések, gondtapasztalások, hiábavaló áldozatok történelmi terheit hordozza immár: „szörnyű titkokat / rejt a világ s a magad bugyra, hisz / a természetnek része vagy te is: / lappang család- s országnagy gond, esély, / káini kő és vízözön-veszély, / aszkétahit s vallató máglyaláng, / tömegbűn s egyszemélyes bumeráng, / a bűntudaté; nyíl és kereszt döf át, / nyakunkon a tatár, szomszéd, barát”; s „csak Ő kíméljen, aki életet / adott”. A szorongató egzisztenciális alap- és határhelyzet horizontja a létbevetttség teljes antropológikumát sejteti. Lászlóffy Csaba „szárnyaló drámai költeménye” (Ébert Tibor) – „a szenvedő ember kiáltása, a már régen befogadott Szentlélek mocorgása, fészkelődése, nyugtató simogatása, a költő magánfohásza” (Koppány Zsolt) – felzaklat és elsodor, de elcsendesít és meg is tisztít. Olyan hitet szenved meg és küzd ki, „amelyet csak egy dráma résztvevőjeként lehet megszerezni” (Demény Péter).

Bertha Zoltán